

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні кафедри
соціальної економіки
Протокол № 10 від 04.02.2025 р.

ПОГОДЖЕНО

Проректор з навчально-методичної роботи
Каріна НЕМАШКАЛО

ЕКОНОМІЧНА ДЕМОГРАФІЯ

робоча програма навчальної дисципліни (РПНД)

Галузь знань	всі
Спеціальність	всі
Освітній рівень	третій (освітньо-науковий)
Освітня програма	всі

Статус дисципліни	вибіркова
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська

Розробник:

к.е.н., доцент

Завідувач кафедри
соціальної економіки

Олег ІВАНІСОВ

Галина НАЗАРОВА

**Харків
2025**

ВСТУП

У сучасному світі демографічні процеси відіграють ключову роль у соціально-економічному розвитку суспільства. Взаємозв'язок між демографічними факторами та економічними показниками визначає тенденції на ринку праці, рівень добробуту населення, ефективність соціальної політики та стійкість економічних систем. Економічна демографія – це міждисциплінарна наука, що вивчає взаємозв'язок між демографічними процесами та економічним розвитком суспільства. Навчальна дисципліна є надзвичайно важливою для розуміння сучасних економічних процесів. Її вивчення дозволяє оцінити вплив демографічних змін на економічне зростання, ефективність соціальної політики та стратегії розвитку держав і бізнесу. Глибокий аналіз демографічних тенденцій дозволяє прогнозувати майбутні економічні виклики, адаптувати державну політику, оптимізувати управління бізнесом і забезпечувати стійкий розвиток суспільства. Її актуальність постійно зростає в умовах глобалізації, демографічних змін і соціально-економічних викликів. Тому підготовка фахівців у цій галузі є необхідною для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Навчальна дисципліна “Економічна демографія” належить до вибірових навчальних дисциплін.

Мета навчальної дисципліни: формування у здобувачів теоретичних знань і практичних навичок аналізу демографічних процесів та їхнього впливу на соціально-економічний розвиток суспільства.

Завданнями навчальної дисципліни є: ознайомлення з демографічними показниками (вивчення методів оцінки та прогнозування чисельності населення, рівня народжуваності, смертності та міграційних процесів); аналіз взаємозв'язку демографії та економіки (дослідження впливу демографічних змін на ринок праці, соціальну політику, пенсійну систему та рівень життя населення); оцінка впливу демографічних факторів на економічне зростання (дослідження ролі трудових ресурсів у формуванні ВВП та продуктивності праці; аналіз економічних наслідків старіння населення та зміни вікової структури); дослідження міграційних процесів (вивчення причин і наслідків міграції, її впливу на економіку країн-реципієнтів і країн-донорів); розробка заходів соціально-економічної політики (аналіз політики держав щодо регулювання демографічних процесів та їхнього впливу на сталий розвиток).

Об'єктом дослідження є демографічні процеси та їхній взаємозв'язок із соціально-економічним розвитком суспільства.

Предметом дослідження є закономірності, механізми та наслідки впливу демографічних процесів на економічний розвиток суспільства, а також методи аналізу та прогнозування демографічних змін у контексті соціально-економічної політики.

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна визначено в табл. 1.

Таблиця 1

Результати навчання та компетентності, які формує навчальна дисципліна

Результати навчання	Компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої освіти
Мати передові концептуальні та методологічні знання з економіки, управління соціально-економічними системами і на межі предметних галузей, а також дослідницькі навички, достатні для проведення фундаментальних і прикладних досліджень на рівні світових досягнень з відповідного напрямку.	Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
	Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в економіці та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з економіки та суміжних галузей.
Розробляти та досліджувати фундаментальні та прикладні моделі соціально-економічних процесів і систем, ефективно використовувати їх для отримання нових знань та/або створення інноваційних продуктів у економіці та дотичних міждисциплінарних напрямках.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
	Здатність виявляти, поглиблено аналізувати та вирішувати проблеми дослідницького характеру у сфері економіки з врахуванням економічних ризиків та можливих соціально-економічних наслідків, оцінювати та забезпечувати якість виконуваних досліджень, у тому числі з питань європейської та євроатлантичної інтеграції.
Планувати і виконувати емпіричні та/або теоретичні дослідження у сфері економіки та з дотичних міждисциплінарних напрямків, критично аналізувати результати власних досліджень і результати інших дослідників у контексті усього комплексу сучасних знань щодо досліджуваної проблеми	Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.
	Здатність виконувати оригінальні дослідження, досягати наукових результатів, які створюють нові знання в економіці та дотичних до неї міждисциплінарних напрямках і можуть бути опубліковані у провідних наукових виданнях з економіки та суміжних галузей.
Дотримуватися етики досліджень, а також правил академічної доброчесності в наукових дослідженнях та педагогічній діяльності.	Здатність розв'язувати комплексні проблеми економіки та суміжних галузей на основі системного наукового світогляду та загального культурного кругозору із дотриманням принципів професійної етики та академічної доброчесності.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти та основні категорії економічної демографії

Тема 1. Предмет, завдання і методи економічної демографії

1.1. Історія становлення економічної демографії.

Природа виникнення поняття "економічна демографія". Основні категорії науки.

1.2. Предмет економічної демографії.

Закони природного відтворення населення. Сутність та значення предмета дисципліни. Якісні характеристики міграції та відтворення населення.

1.3. Завдання економічної демографії.

Головні завдання економічної демографії як науки та сфери практичної діяльності. Вивчення тенденцій та факторів демографічних процесів. Розроблення демографічних прогнозів. Розроблення напрямків демографічної політики.

1.4. Основні методи дисципліни.

Статистичні методи: вибірковий та індексний методи, метод середніх показників, табличний метод. Математичні методи: ймовірні таблиці смертності, демографічні прогнози. Соціологічні методи: аналіз демографічної поведінки.

1.5. Спеціалізація усередині економічної демографії.

Сфери застосування економічної демографії. Демографічна статистика. Історична демографія. Соціологічна демографія.

Тема 2. Джерела інформації про населення і демографічні процеси

2.1. Переписи населення.

Визначення перепису населення. Основні джерела інформації в демографії. Основні принципи сучасного перепису населення. Загальність охоплення населення, серед якого проводиться перепис. Періодичність (або регулярність) проведення переписів населення. Безвідносність цілей перепису населення до яких-небудь конкретних приватних інтересів держави. Проведення перепису населення за єдиною програмою і єдиними правилами на всій території, охопленій переписом. Індивідуальність реєстрації. Безпосереднє отримання інформації у населення. Анонімність інформації. Принцип самовизначення. Одномоментність перепису.

2.2. Історія переписів населення у світі.

Переписи населення у Стародавньому Китаї, Японії, Єгипті, Месопотамії, Іудеї, в містах Стародавньої Греції і в Римі. Переписи населення в країнах Західної Європи та Росії. Сучасні переписи населення у світі. Переписи населення в Україні.

2.3. Програма перепису населення.

Сутність та значення програми перепису населення. Структура програми перепису населення.

2.4. Правова основа перепису населення.

Основні нормативні акти у сфері перепису населення у світі. Основні нормативні акти у сфері перепису населення в Україні.

2.5. Критичний момент перепису населення.

Сутність та значення критичного моменту перепису населення.

2.6. Категорії населення, що враховуються під час переписів.

Терміни проведення перепису населення. Наявне населення. Постійне населення. Балансова залежність між постійним та наявним населенням. Юридичне населення. Приписне населення.

2.7. Масово-роз'яснювальна робота серед населення.

Сутність та значення масово-роз'яснювальної роботи.

2.8. Поточний статистичний облік подій природного руху населення.

Статистичний облік народжуваності, смертності, шлюбів та розлучень. Поточний статистичний облік подій природного руху населення у світі. Поточний статистичний облік подій природного руху населення в Україні.

2.9. Поточні реєстри (списки, картотеки) населення.

Сутність та значення поточних реєстрів населення. Структура поточних реєстрів населення. Формування поточних реєстрів населення у світі. Формування поточних реєстрів населення в Україні.

2.10. Вибіркові та спеціальні обстеження.

Сутність та значення вибірових обстежень. Сутність та значення спеціальних обстежень. Порівняльна характеристика вибірових та спеціальних обстежень. Використання вибірових та спеціальних обстежень.

Тема 3. Чисельність та структура населення

3.1. Чисельність населення.

Сутність та значення категорії "населення". Депопуляція населення.

3.2. Структура населення за статтю.

Відсоткова доля населення певної статі в загальній чисельності населення. Співвідношення чисельності населення однієї статі із чисельністю населення протилежної статі. Структура населення України за статтю та структура розміщення населення України. Співвідношення статі серед новонароджених (біологічна константа). Статеві відмінності в смертності. Статеві відмінності в інтенсивності міграції населення.

3.3. Вікова структура населення.

Вікова акумуляція.

3.4. Статєво-вікові піраміди.

Сутність та значення статєво-вікових пірамід. Структура статєво-вікових пірамід. Статєво-вікові піраміди України.

3.5. Зв'язок вікової структури з режимом відтворення населення.

Примітивний тип відтворення населення. Стаціонарний тип відтворення населення. Регресивний тип відтворення населення.

3.6. Демографічне старіння населення.

Сутність та значення демографічного старіння населення. Джерела демографічного старіння населення. Індекс демографічного старіння населення України.

3.7. Шлюбна структура населення.

Сутність категорії "шлюб". Значення шлюбної структури населення. Шлюбно-вікова структура.

3.8. Методи реального та умовного поколінь.

Сутність категорії "покоління". Значення методу реального покоління. Значення методу умовного покоління. Позитивні та негативні

3.9. Наслідки методів реального та умовного поколінь.

Сутність категорії "когорта". Шлюбна когорта. Когорта мігрантів.

3.10. Сімейна структура населення.

Сутність та значення категорії "сім'я". Сімейна структура населення. Середній розмір сім'ї. Повна та неповна сім'я. Проста та складна сім'я. Функції сім'ї. Сімейна група. Фактори зміни середнього розміру та структури сім'ї.

3.11. Сім'я та домогосподарство.

Сутність категорії "домогосподарство". Зв'язок сім'ї та домогосподарства. Облік домогосподарств. Структура домогосподарства. Тенденції розвитку домогосподарств у сучасних умовах становлення економіки України.

Тема 4. Природний рух населення та його показники

4.1. Показники оцінки природного руху населення.

Сутність та значення природного руху населення. Структура природного руху населення. Якісна та кількісна оцінка природного руху населення. Загальні коефіцієнти природного руху населення. Коефіцієнт народжуваності. Коефіцієнт смертності. Коефіцієнт природного приросту. Коефіцієнт шлюбності. Коефіцієнт розведення. Спеціальний коефіцієнт народжуваності. Загальний коефіцієнт народжуваності. Взаємозв'язок між спеціальним та загальним коефіцієнтом народжуваності. Сутність, значення та структура таблиць народжуваності. Загальний коефіцієнт шлюбності. Спеціальний коефіцієнт шлюбності. Чистий спеціальний коефіцієнт шлюбності. Обмежений спеціальний коефіцієнт шлюбності. Спеціальний коефіцієнт розлучення. Коефіцієнт розлучення в репродуктивному віці. Коефіцієнт нестійкості шлюбів. Коефіцієнт нестійкості шлюбів для різних вікових груп. Часткові коефіцієнти смертності населення. Ендогенні фактори смертності. Екзогенні фактори смертності.

4.2. Сучасні тенденції природного руху населення.

Характеристика природного руху населення в Україні. Характеристика природного руху міського населення в Україні. Характеристика природного руху сільського населення в Україні. Характеристика шлюбної структури населення в Україні. Характеристика структури розлучень в Україні. Характеристика кількості померлих в Україні в перинатальному періоді. Характеристика розподілу померлих дітей віком до 1 року в Україні за окремими причинами смерті. Характеристика розподілу померлих в Україні за окремими причинами смерті.

Змістовий модуль 2. Основні напрями демографічної політики

Тема 5. Механічний рух населення та його показники

5.1. Сутність та класифікація механічного руху населення.

Сутність категорії "міграція населення". Соціально-економічні функції міграції населення. Позитивні та негативні наслідки міграції населення. Структура міграції населення. Потенційна стадія. Стадія міграції. Адаптація мігрантів. Зовнішня та внутрішня міграція. Еміграція та імміграція. Міграція сільського та міського населення. Характеристика міграції міського населення в Україні. Характеристика міграції сільського населення в Україні. Організована та неорганізована міграція населення. Індивідуальна міграція населення. Добровільна та примусова міграція населення.

Безповоротна міграція населення. Тимчасова міграція населення. Сезонна міграція населення. Міграція в курортні зони. Маятникова міграція. Соціально-економічні причини міграції. Політичні причини міграції. Військові причини міграції.

5.2. Теорія міграційного процесу. Сутність та значення теорії міграційного процесу. Складові теорії міграційного процесу. Основні завдання теорії міграційного процесу. Основні проблеми удосконалення територіального перерозподілу населення. Концептуальні підходи до теорії міграційного процесу.

5.3. Показники оцінки механічного руху населення. Абсолютні показники міграції населення. Демографічні баланси чисельності населення. Сутність та значення методу внутрішньорічного обороту. Сутність та значення методу міжпереписного обороту. Аналіз джерел формування структури міграції населення. Розподільні баланси міграції і природного приросту населення. Відносні показники міграції населення. Загальні коефіцієнти міграції населення. Коефіцієнт прибуття. Коефіцієнт вибуття. Коефіцієнт міграції. Коефіцієнт економічності міграції. Коефіцієнт інтенсивності міграційного обороту. Часткові коефіцієнти міграції.

5.4. Ефективність міграції населення. Демографічна ефективність міграції населення. Статистична ефективність міграції населення. Соціальна ефективність міграції населення. Географічна ефективність міграції населення. Економічна ефективність міграції населення.

Тема 6. Відтворення населення та його показники

6.1. Сутність та значення відтворення населення.

Визначення поняття "відтворення населення". Класифікація відтворення населення. Відтворення населення за статтю. Відтворення населення за віком. Відтворення населення за соціальними групами. Відтворення населення за національностями. Відтворення населення за сімейним станом. Відтворення населення за розміщенням на території і місцем проживання. Відтворення населення за освітою. Відтворення населення за професійно-кваліфікаційними ознаками. Історичні типи відтворення населення. Звужене відтворення. Просте відтворення. Розширене відтворення. Когортний аналіз як засіб характеристики типів відтворення населення. Основні критерії оцінки відтворення населення. Динаміка населення. Інтенсивність демографічних процесів. Заміщення одних поколінь іншими. Особливості відтворення населення в сучасних умовах. Основні проблеми відтворення населення у світі та Україні. Вплив основних демографічних показників на рівень відтворення населення в Україні.

6.2. Показники оцінки відтворення населення.

Абсолютний приріст. Середній абсолютний приріст. Темп росту населення. Коефіцієнт росту населення. Темп приросту населення. Коефіцієнт приросту населення. Базисні темпи росту населення. Базисні темпи приросту населення. Середній темп росту. Середній темп приросту населення. Абсолютне значення 1 % приросту. Коефіцієнт інтенсивності зміни абсолютного приросту населення. Коефіцієнт інтенсивності зміни природного приросту. Коефіцієнт живучості або індекс Покровського-Пірля. Коефіцієнт природного приросту. Показник обороту населення. Коефіцієнт економічності.

Тема 7. Демографічне прогнозування

7.1. Сутність демографічного прогнозування. Характеристика понять "передбачення" і "прогнозування". Визначення поняття "демографічний прогноз" та прогноз-застереження. Класифікація методів демографічного прогнозування. Просте прогнозування. Організаційні заміни. Оптимізація. Комплексне моделювання. Достовірність демографічного прогнозу. Зв'язок демографічного прогнозування з закономірностями розвитку населення та обліком головних тенденцій відтворення населення в історичній перспективі. Гіпотеза про незмінний спостережуваний або передбачуваний коефіцієнт приросту населення. Прогноз майбутнього складу населення за віком та статтю. Сутність та значення методу вікового пересування. Гіпотеза незмінного режиму відтворення населення та гіпотеза про вірогідні зміни рівнів народжуваності і смертності. Характеристика точності сучасного демографічного прогнозування. Прогнозування державних заходів щодо соціального забезпечення. Прогнозування числа пенсіонерів, їх сімейного стану, здоров'я. Прогнозуванні показників, що характеризують сімейну структуру населення. Роль демографічного прогнозування в розробці

7.2. Стратегії розвитку суспільства.

Демографічні прогнози ООН. Сутність та значення поняття "технологічне прогнозування". Прогнози демографічного розвитку України.

7.3. Розроблення гіпотез про вірогідні зміни демографічних тенденцій у прогнозному періоді.

Об'єктивні закони росту населення. Вірогідні тенденції рівнів шлюбності, народжуваності і смертності, міграції населення. Гіпотетичні таблиці смертності. Характеристика коефіцієнта існування. Таблиці смертності Коула та Демені. Типові таблиці смертності за окремими причинами смертності. Характеристика розподілу померлих в Україні за окремими причинами смерті. Зв'язок точності прогнозу з якістю гіпотези про демографічний розвиток.

7.4. Демографічний прогноз для України до 2050 року.

Структура демографічного прогнозу для України до 2050 року. Постановка завдання демографічного прогнозу для України. Сценарії демографічного прогнозу для України до 2050 року. Сценарії з нульовою нетто міграцією. Сценарії з незмінною чисельністю населення впродовж усього періоду 2000-2050 років. Сценарії із зростаючою чисельністю населення, що росте. Гіпотеза зміни народжуваності населення України до 2050 року. Причини зниження рівня народжуваності у світі та Україні. Гіпотеза зміни рівня смертності населення України до 2050 року. Причини підвищення рівня смертності у світі та Україні. Напрямки щодо підвищення рівня народжуваності та зменшення рівня смертності в Україні.

Тема 8. Демографічна політика

8.1. Сутність та значення демографічної політики.

Визначення поняття "демографічна політика". Мета, завдання, об'єкт та суб'єкт демографічної політики. Політика народонаселення. Основні сфери політики народонаселення. Основні напрями демографічної політики. Основні заходи демографічної політики. Економічні заходи. Адміністративно-правові заходи. Виховні і пропагандистські заходи. Визначення ефективності демографічної політики.

8.2. Індекс розвитку людського потенціалу.

Сутність та значення індексу розвитку людського потенціалу. Концепція розвитку людського потенціалу. Основні принципи концепції розвитку людського потенціалу. Продуктивність. Рівність. Стійкість. Розширення можливостей. Показники оцінки індексу розвитку людського потенціалу. Показник довголіття. Показник досягнутого рівня освіти.

8.3. Досвід здійснення демографічної політики в зарубіжних країнах.

Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в східно-європейських країнах. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в західно-європейських країнах. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в Китаї та Японії. Характеристика досвіду здійснення демографічної політики в США.

8.4. Сучасна демографічна політика України.

Сутність та значення повномасштабної комплексної демографічної програми України. Основні причини депопуляції населення України. Характеристика "Концепції демографічного розвитку України на період до 2030 року". Пріоритетні сфери демографічного розвитку України. Основна мета демографічного розвитку України.

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань за навчальною дисципліною наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Перелік практичних (семінарських) та / або лабораторних занять / завдань

Назва теми та завдання	Зміст
Тема 1. Завдання 1.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників приросту населення.
Тема 2. Завдання 2.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників демографічного навантаження. Тестування.
Тема 3. Завдання 3.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників статеві-вікової структури та шлюбної структури населення. Практична контрольна робота.
Тема 4. Завдання 4.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників природнього руху населення. Колоквіум.
Тема 5. Завдання 5.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників механічного руху населення.
Тема 6. Завдання 6.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників відтворення населення. Дискусія. Тестування
Тема 7. Завдання 7.	Вирішення практичних завдань щодо оцінки демографічних прогнозів. Практична контрольна робота.
Тема 8. Завдання 8.	Вирішення практичних завдань щодо розрахунку показників зайнятості та безробіття. Дискусія Колоквіум.

Перелік самостійної роботи за навчальною дисципліною наведено в табл. 3.

Перелік самостійної роботи

Назва теми	Зміст
Тема 1-8	Вивчення лекційного матеріалу.
Тема 1-8	Підготовка до практичних занять.
Тема 1-2, 3-4, 5-6, 7-8	Підготовка до виконання засобів діагностики (тестування).
Тема 3, 7	Підготовка до контрольних робіт.
Тема 4, 8	Підготовка до колоквиумів.
Тема 8	Підготовка до виконання комплексного індивідуального завдання.

Кількість годин лекційних, практичних (семінарських) та / або лабораторних занять та годин самостійної роботи наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі викладання навчальної дисципліни для набуття визначених результатів навчання, активізації освітнього процесу передбачено застосування таких методів навчання, як:

Словесні (лекція (Тема 1, 2, 4, 5), проблемна лекція (Тема 3,8), лекція-діалог (Тема 6, 7)).

Наочні (демонстрація (Тема 1-8)).

Практичні (практична робота (Тема 1-12, дискусія (Тема 6, 8)).

ФОРМИ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ

Університет використовує 100 бальну накопичувальну систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних та практичних занять і має на меті перевірку рівня підготовленості здобувача вищої освіти до виконання конкретної роботи і оцінюється сумою набраних балів:

– для дисциплін з формою семестрового контролю залік: максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума – 60 балів.

Підсумковий контроль включає семестровий контроль та атестацію здобувача вищої освіти.

Семестровий контроль проводиться у формах семестрового екзамену (іспиту), диференційованого заліку або заліку. Складання семестрового екзамену (іспиту) здійснюється під час екзаменаційної сесії.

Підсумкова оцінка за навчальною дисципліною визначається:

– для дисциплін з формою семестрового контролю залік – сумуванням всіх балів, отриманих під час поточного контролю.

Під час викладання навчальної дисципліни використовуються наступні контрольні заходи:

засоби діагностики за темами ($4 \cdot 5 = 20$ балів);

письмові контрольні роботи (2*10 = 20 балів);
колоквіуми (2*15 = 30 балів);
комплексне індивідуальне завдання (30 балів).
Семестровий контроль: Залік.

Більш детальну інформацію щодо системи оцінювання наведено в робочому плані (технологічній карті) з навчальної дисципліни.

Рекомендована література

Основна

1. Махорін Г. Л. Основи демографії : навч. посібник. Житомир: Вид-во "Волинь", 2019. – 96 с.
2. Пальян З. О. Демографія : навч. посібник / З. О. Пальян . – 2014. – Київ. "Київський університет". – 222 с.
3. Підгорний А. З. Соціально-демографічна статистика : підручник / А. З. Підгорний, О. В. Самоусенкова, Ю. О. Ольвінська, К. В. Вітківська / За заг. ред. канд. екон. наук, професора А.З. Підгорного. – Одеса : ФО П Гуляєва В. М., 2017. – 424 с.
4. Курило І. О. Населення України : нариси про демографічний стан країни у перше тридцятиріччя незалежності : монографія / І. О. Курило, Аксьонова С. Ю., Гаврилюк О. К. та ін. – Київ : Наукова думка, 2023 – 168 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://idss.org.ua/arhiv/Naselennya.pdf>.
5. Черненко Л. М. Якість життя населення України та перші наслідки війни : монографія / Черненко Л. М., Полякова С. В., Шишкін В. С. та ін. – Київ : Нац. акад. наук. Укр., Ін-т демогр. та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи, 2023. – 191 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://idss.org.ua/arhiv/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F%D1%8F%D0%BA%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.pdf>.

Додаткова

6. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
7. Зайченко І. Виклики для вищої освіти в умовах демографічної кризи в Україні. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету, (3), 2023 – 57–67. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/289889>.
8. Лугова В.М. Стан міграції працездатного населення в Україні в умовах війни / В.М. Лугова, Ю.В. Сотнікова, В.П. Луговий та ін. // Український журнал прикладної економіки та техніки. – 2023. – Т. 8. – № 4. – С. 99 – 106. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/30632>.
9. Назарова Г. В. Проблеми та виклики вимушеної міграції під час війни / Г. В. Назарова, В. В. Остапчук // Сучасні тенденції та розвиток соціально-економічних систем : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 4 грудня 2024 р. : тези допов. – Харків: Харківський національний економічний університет імені Семена

Кузнеця, 2024. - С. 289 – 291. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/35066>.

10. Непиталюк А. Демографічне старіння та економічне зростання. *Scientia fructuosa*. 150, 4 (Вер. 2023), С. 32–46. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://journals.knute.edu.ua/scientia-fructuosa/article/view/1877>.

11. Овсянников Д. П. Вплив демографічних змін на управління освітою: виклики та пошук шляхів вирішення неузгоджень. *Галицький економічний вісник*, 89(4), 2024. – С. 7–18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/46472>.

12. Luhova V. External labor migration and its consequences for the labor market of Ukraine / V. Luhova, A. Hutorov, J. Yarmolenko, T. Ivashchenko, O. Gutorov, Y. Bakun // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. - Vol. 5(40). - P. 514–523. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.245209>.

13. Nazarova G. Impact of digitalization of the economy on transformation of the labor market: opportunities and threats / G. Nazarova, S. Honcharova, O. Achkasova and other // *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. - 2024. - № 3(56). - С. 459–473. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/33556>.

14. Sanderson W.C., Scherbov S.A. New Perspective on Population Ageing. Vienna Institute of Demography, 2023. [E-resource]. Access mode : <http://ow.ly/7EBW305171Y>.

15. Sotnikova Yu. Professional mobility of youth: trends, problems and prospects / Yu.Sotnikova, O.Ivanisov, O.Lebedinska, A.Maliukina, // *Economic Studies journal*. – 2021. – 30(4). – P.149-166. <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/25514>.

16. Yoshino, N., Kim, C. J., & Sirivunnabood, P. (2021). Aging population and its impacts on fiscal sustainability. *Aging Societies : Policies and Perspectives*. Tokyo, Japan : Asian Development Bank Institute. <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/543006/adbi-aging-societies-policies-and-perspectives.pdf>.

17. Richard K. Thomas. *Demography: An Introduction to Population Studies*, 2024. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-56623-3>.

18. Armando Aliu. *Complexity Thinking and China's Demography Within and Beyond Mainland China*, 2024. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-97-0172-8>.

19. Frida Simonstein. *Womb Politics: A Short History of the Future of Human Reproduction*, 2022. <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-031-11654-4>.